

СТАЛИЙ РОЗВИТОК: 25 РОКІВ НАДІЙ ТА РОЗЧАРУВАНЬ

*Уманський національний університет садівництва,
20305 Черкаська область, м. Умань, п/в «Софіївка-5», електронна пошта: Sp.sonko@gmail.com*

У 2017 році минуло 25 років з дня проведення у Ріо-де-Жанейро першого Всесвітнього Форуму Землі. Концепція сталого розвитку (КСР), розроблена тоді – майже остання надія екологів усього світу на гармонізацію відносин природи і суспільства – потребує сьогодні додаткового дослідження, передусім, через «кульгавість» багатьох своїх теоретичних положень. Займаючись понад 25 років розвитком і впровадженням в життя цієї концепції, автор, як ніхто це розуміє [13]. Враховуючи, що стратегія сталого розвитку (прикладний, практично спрямований варіант КСР) має прояв як в державних програмах [3], так і в навчальних планах підготовки майбутніх екологів [16], напевне, настав час її більш детального аналізу, а, можливо, і ревізії. Цією публікацією автор продовжує цикл робіт, присвячених теоретичному аналізу КСР [6].

Сучасні успіхи інформаційних та нанотехнологій призвели до того, що сьогодні відбувається свідоме замовчування істинного значення природних ресурсів для розвитку світової економіки. Мовляв, напередодні шостого виробничо-технологічного укладу треба забути про природні ресурси і впевнено йти шляхом сциєнтичних концепцій у бік збільшення населення планети до 30 млрд [2]. Але будь який свідомий еколог завжди доведе будь-кому, що саме споживання природних ресурсів людством є головною причиною загострення глобальної екологічної проблеми.

Події останніх десятиріч показали, що існує щонайменше дві моделі споживання природних ресурсів⁵:

- перша: сировинно-олігархічна (РФ, Іран, ОАЕ, Україна, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан та ін.)

- друга: розподільчо-постіндустріальна (Країни G-7, Скандинавські країни, певною мірою Китай та Південна Корея)⁶

«На шляху» від першої до другої знаходяться більшість колишніх соціалістичних країн Європи, Індія, Пакистан, ПАР, Бразилія.

Решта країн (переважно африканські, азійські, латиноамериканські) продовжують продавати свої природні ресурси, залишаючись на найнижчих щаблях економічного розвитку.

Зважимо на те, що мова йде, передусім про статті витрат коштів, отриманих від продажу природних ресурсів. Стосовно країн першої групи, то тут дуже влучним буде вислів одного з російських дисидентів: «Щоб не починали робити в РФ (автомобілі, комп'ютери, верстати та ін.) в результаті завжди виходить автомат Калашникова». Кому, як не нам - українцям це найкраще відомо через агресію північного сусіда? В цій

⁵ Тут мова йде про країни, які мають запаси таких ресурсів.

⁶ При якій кошти від використання природних ресурсів вкладаються в новітні технології. При цьому сировинний тиск на власну територію зменшується завдяки його просторового «перерозподілу» на території інших (менш розвинутих) країн [14].

групі країн є як «крайні» прояви «сировинності» (Венесуела, Конго, та ін.), так і «олігархічності» (КНДР, РФ, Сирія).

Оскільки споживання природних ресурсів, а, отже і екологічний стан навколишнього середовища великою мірою залежить від розуміння екологічної сутності енергетичних відносин в екосистемах, згадаємо вітчизняних класиків.

Згідно Сергію Подолинському праця є використанням накопиченої в організмі механічної і духовної енергії, що дозволяють у результаті процесу праці збільшити загальну кількість енергії на земній поверхні. Під нагромадженням загальної кількості енергії на земній поверхні С.Подолинський розумів створення матеріальних цінностей, що використовують у своїй подальшій діяльності люди [9].

Продовжувач ідей С.Подолинського В.Письмак вважає [5], що накопичується не перетворена в нову якість речовина, яка містить пасивну атомарну енергію (негентропик), а сама енергія, що утримується в речовинах - енергоносіях (ентропіках), що дозволяє здійснити це перетворення у виробництві (розплавити руду в домі, ударити молотом по ковадлу, проїхати автомобілем, та ін.), іде в простір, ентропує, зникає безповоротно в космосі у величезних речовинних обсягах і не відновлюється. У зв'язку з цим маса Землі зменшується. Сукупний обсяг використовуваної (корисної) маси речовини, що залишається в розпорядженні людини у виді продуктів довгострокового користування, завжди менше, ніж добутий нею із природи обсяг речовини.

Слідуючи вже більш ніж 20 років індикаторам сталого розвитку, в основу яких покладений ВВП і ІЛР людство нічого не досягло. Глобальна екологічна проблема продовжує загострюватися, що є, напевне найбільшим розчаруванням щодо концепції сталого розвитку. Стає очевидним, що для успішнішого просування до сталого розвитку необхідне нове бачення [12], як механізмів загострення глобальної екологічної проблеми, так і варіантів її рішення, «закріплених» в якісно інших індикаторах [10].

1. Для формалізації глобальної екологічної проблеми по окремих країнах світу дуже важливим є закон зниження енергетичної ефективності природокористування, сформульований ще в XIX ст. українським економістом С.А.Подолинським. Так, сільське господарство розвиненого світу характеризується дуже високою продуктивністю праці, але за родючістю ґрунту, віддачі продукції з 1 га Китай, наприклад, набагато перевищує США. Власне, мова йде про свідоме зниження в розвинених країнах біорізноманіття в агроекосистемах (за рахунок енергетичних субсидій), що не сприяє сталому розвитку. Натомість, згідно авторської концепції, питома вага населення, зайнятого в сільському господарстві має бути не менше 35-40% [11]. При цьому обов'язковою є умова участі цього населення безпосередньо в сільськогосподарській діяльності, «замкнутій» на дану територію відповідними потоками речовини і енергії. Тобто, мова йде про встановлення обов'язкових квот на долю у ВВП натурального господарства.

2. Необхідно також ввести індикатор, який би враховував глибину впливу розвинених країн на екосистеми інших територій («пастки для простору» [14]). Це можуть бути показники абсолютного і відносного споживання біомаси у вуглецевому

еквіваленті (територія своєї країни плюс територія інших країн, з яких надходить біомаса). Такі показники мають бути прирівняні до головних констант біосфери [15].

3. Наближенню сучасної просторової організації людського суспільства до стану сталого розвитку сприятиме додержання наступних вимог:

- обмеження частки поверхні земної кулі, зайнятої територіями міських поселень, менше 1% (що було на початку індустріальної епохи);
- обмеження розширення полів впливу великих міст на найближче оточення більш ніж на середню відстань по векторах до сусідніх міст однакового рангу [8];
- обмеження густоти шляхів сполучення з твердим покриттям на одиницю площі, згідно кристалерівської моделі « $k=4$ » [8];
- неможливість збільшення більше ніж на 15% частки фуражної ріллі [1].

З урахуванням наведених індикаторів автором розроблена модель соціо-природної взаємодії, в якій головний напрям такої взаємодії докорінно змінюється з антропоцентричного на адаптований а «сталість» розвитку безпосередньо залежить від підтримки механізмів самовідтворення природних екосистем [11].

Звертаючись знову до наукової спадщини вітчизняних учених, згадаємо Миколу Руденка – поборника української незалежності, мислителя і філософа [4]. Головна суть ідей, висловлених в його роботах: справжній прибуток може давати лише землеробство. Щоб земля не виснажувалася, а селянин не біднів, одержані п'ять умовних одиниць продукції слід розділяти таким чином: 2 одиниці (солома) – для худоби і землі, інші три (зерно) – селянину, промисловості та державі. Звертають на себе увагу і деякі інші тези, висловлені Миколою Руденком:

- Правильне землеробство є найліпшим видом корисної праці.
- Безглуздо створювати цінності з речовини неживої (наприклад, будівлі), знищуючи речовину живу (органіку).
- Природа не має звички змінювати свої закони.
- Спочатку слід розвивати хліборобство, потім – промисловість, але не навпаки.
- Природа не винна в тому, що ми загубили від неї ключі.
- Генератор – хліборобство, промисловість – трансформатор економіки.
- Чим активніше розвивається суспільство, тим швидше воно приходить до виснаження землі.
- Спочатку слід нагодувати землю, а потім вона нагодує суспільство.
- У майбутньому фізична праця стане винагородою, як зараз – путівка до санаторію.
- Якщо земля не відроджується, значить – помирає.
- Все живе на земній кулі продовжує існувати коштом поїдання живого.
- Худоби мало тому, що падає врожайність, а врожайність падає тому, що мало худоби.
- Мета орендаря – не вкласти капітал у землю, а видобути його з землі.
- Девіз фермерства: «Руки, Розум, Серце».
- Гроші не можуть бути еталоном вартості – потрібен універсальний товар. Найкраще – пшениця.
- Багатство приходить тільки через інформацію.

З наведених думок бачимо, що бути аграрною країною для України – абсолютно не соромно (як це іноді хочуть представити деякі популісти), а дуже і дуже почесно. Напевне, це твердження є найбільшою надією, яку ще можна якось пов'язати з

концепцією сталого розвитку. І, найскоріше, сталий розвиток (категорія, близька за змістом до гомеостазу) найвірогідніше треба асоціювати саме з сільським господарством [7].

Список використаних джерел

1. Екологічні основи збалансованого природокористування у агросфері: навчальний посібник / за ред. С.П.Сонька та Н.В.Максименко / Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2015.- 568 с.
2. Константин Корсак, Юрий Корсак. Ноотехнологии – база позитивной эсхатологии и устойчивого развития./ Релга. Електронний журнал. №15 [253] 15.10.2012. Режим доступу: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=3339&level1=main&level2=articles>
3. Концепція Державної програми сталого сільського розвитку України на період до 2025 р. (<http://uaan.gov.ua/>).
4. М. Руденко: Багатство народжується зі свободи./ Режим доступу: https://dt.ua/SOCIETY/mikola_rudenko_bagatstvo_narodzhetsya_zi_svododi.html.
5. Письмак В.П. Энергоимпульсная сущность экономического базиса общества.// Режим доступу: <http://pysmak.com.ua>.
6. Список наукових і науково-методичних праць професора Сонька С.П. станом на 1.01.17 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/5320>. - Позиції: 22, 29, 31, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 61, 63, 65, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 81, 86, 90, 94, 96, 97, 103, 120, 124, 125, 134, 141, 142, 150, 164, 165, 166, 178, 187, 188, 200.
7. Сонько С.П. Агроєкосистема як екологічна ніша людини./ Збірн.наук.праць Уманського ДАУ. Ч.1. Агрономія. Випуск 71. Умань – 2009.- С. 188-199.
8. Сонько С.П. В пошуках нових моделей центральних місць Вальтера Кристаллера.- Геоінформатика. Науковий журнал. №3, 2004.- С. 84-91.
9. Сонько С.П. Значення наукової спадщини С.А.Подолінського у формуванні уявлень про збалансоване природокористування./ Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ.- №4(24), Кривий Ріг, 2010.- С.111-117.
10. Сонько С.П. Індикатори сталого розвитку - 24 роки після Ріо./ Матеріали ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Екологія. Людина. Суспільство» (12-13 травня 2016 р., м. Київ) / Укладач Д. Е. Бенатов. — К.: НТУУ «КПІ», 2016. — 166 с. - С.С.155-156.
11. Сонько С.П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми.- Монографія.- Київ: Ніка Центр, 2003. -287 с.
12. Сонько С.П. Сталий розвиток, біорізноманіття, агросфера та агроєкологія: протиріччя та точки дотику./ Збереження біорізноманіття в контексті сталого розвитку: матеріали Всеукраїнської наукової конференції.- Черкаси: ФОП Белінська О.Б., 2015.- 2015. – СС 136-139.
13. Сонько С.П. Теоретичні підвалини концепції сталого розвитку: від Франсуа Кене до Миколи Руденка./ Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства. Збірник тез VI міжвишівської науково-практичної Інтернет-конференції. Умань, 20 жовтня 2017 року. / Під ред.д.е.н. О.О.Непочатенко. Ред.-вид.відділ УНУС, Умань, 2017. – 53 с.- С.С.3-11.
14. Son'ko S.P.The concept of spatial redistribution in modern subject field of social geography./ Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – Вип. 21 (2). – С. 12-18.
15. Електронний ресурс.- Режим доступу : <http://images.yandex.com/yandsearchource=wiz&fp=0&text=Паусий Промононов>.
16. Електронний ресурс.- Режим доступу : <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/4165/>